

ADALÉKOK A KORA BRONZKORI VISELETHEZ EGY MÉNFŐCSANAK-SZÉLES-FÖLDEKEN FELTÁRT HAMVASZTÁSOS SÍR ALAPJÁN

MELIS ESZTER¹

Az északnyugat-dunántúli Győr-Ménfőcsanak határában fekvő, a 19. század vége óta ismert, sok korszakos lelőhelyen 2009 és 2011 között, bevásárlóközpont építését megelőzően kilenc hamvasztásos rítusú, kora bronzkor végi sírt tártunk fel. E sírok a hazai nagy felületű ásatásokhoz mérten összetett feldolgozása jelenleg is tart. Eddigi eredményeink, amellet, hogy a viszonylag kevés dunántúli radiokarbon adatunk számát gyarapították, bővítették ismereteinket az ételmelléklet-adás bronzkori szokásaival kapcsolatban. Ezen kívül hozzájárultak a korszak viseletéről alkotott képünkhöz is, amit a mellékletekben leggazdagabb, 8464-es sír példájával szeretnék szemléltetni.

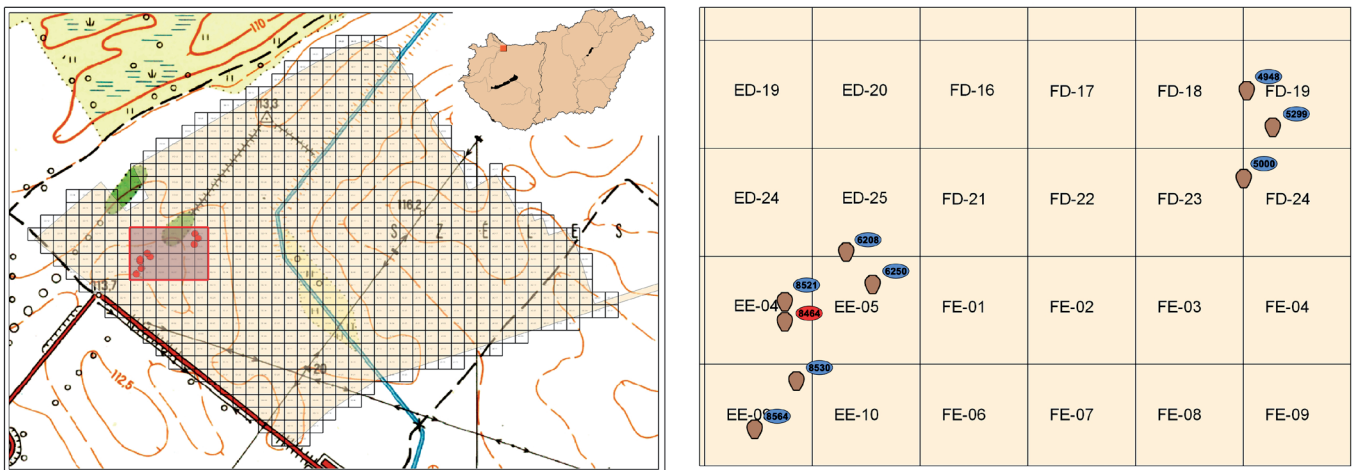
A Kisalföldön, a Győrhöz tartozó Ménfőcsanak településrész határában a jelenleg északnyugat felé kanyarodó Holt-Marcál (Öreg-Rába) nevű folyószakasz alakította ki a számos régészeti korszakban (réz- és bronzkor, kelta, római, avar, Árpád-kor) sűrűn lakott homokdombok rendszerét. Ezt ÉK-DNy irányban szeli ketté a római korig biztosan, de valószínűleg az őskorig visszavezethető út, a mai 83. sz. főút közelében. A Széles-földeknek is nevezett lelőhelyen² végeztünk 2009–11-ben megelőző feltárást, amelynek során a 27,7 ha-os beruházási terület északnyugati, alacsonyabban fekvő részén kilenc kora bronzkor végi hamvasztásos temetkezés került elő – nyolc urnás és egy szórt hamvas sír (1. kép). A sírok tudományos feldolgozása 2012-ben kezdődött el, több szakember közreműködésével.³

A sírcsoport leggazdagabb temetkezésének a 8464. számú bizonyult. Az urnasírt még a humusz szintjén jelezte egy fémkereső műszerrel megtalált bronz spirálkarperec és benne egy arany hajkarika. Ezek nyomán egy bolygatott, oldalára dőlt urnát, egy újabb bronz karperecet, valamint szétszóródott, égett csonttöredékeket találtunk (2. kép), az urna alatt pedig egy pattintott kőszköz töredékét. A restaurátorműhelyben végzett bontás során az urna belsejéből nem kerültek elő további mellékletek (3. kép), a hamvak mosása során viszont igen: az arany hajkarika párja és átfürt, égett állatfogak apró töredékei, továbbá kagylómaradványok. A mindössze 4 gramm égett embercsont-töredéket egy 14 évnél idősebb egyén maradványaként lehetett meghatározni. A sír egyetlen edénye egy viszonylag kisméretű urna, amelybe egykor a hamvakat és a mellékleteket helyezték. Az edény vékony, eredetileg mészbetéttel kitöltött, tekercselt pálcikás díszítése a

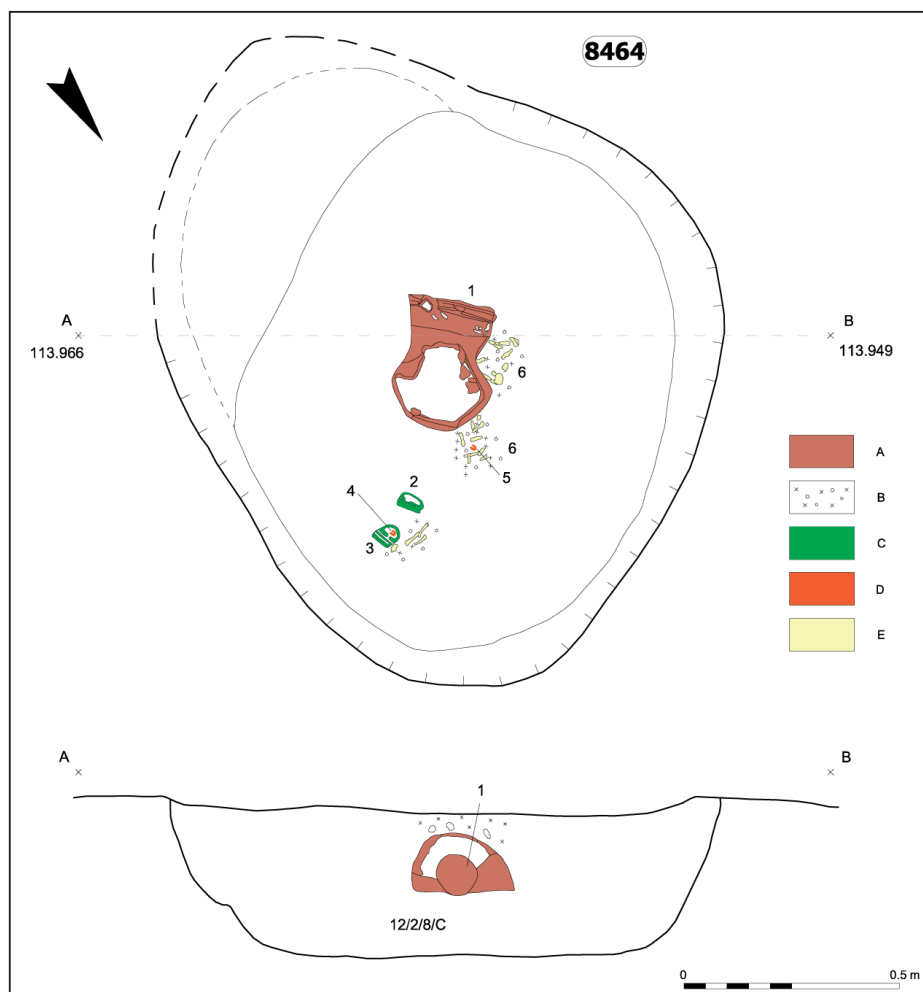
¹ MNM-NÖK, II. sz. Regionális Iroda, Szombathely

² E nagy kiterjedésű (kb. 150 ha) lelőhely részei többek közt a Ménfőcsanak-Savanyító, Ménfőcsanak-Szeles-dűlő, Ménfőcsanak-83. sz. főút, Ménfőcsanak-Bevásárlóközpont és Ménfőcsanak-Eperföldek néven említett korábbi ásatások is. A korábbi kutatástörténet összefoglalását lásd Takács Miklós: A Ménfőcsanak-Szeles dűlői lelőhelyen 1990–91-ben feltárt, Árpád-kori veremházak / Pit-houses from the Árpád age found at the site of Ménfőcsanak-Szeles-dűlő in 1990–91. *Arrabona* 44/1 (2006), 537–540. A lelőhelynek a 83. sz. főút, a Gyirmótra, ill. az Achilles parkba vezető út által határolt részén végeztünk megelőző feltárást az MNM-NÖK munkatársaival (ásatásvezető: Ilon Gábor, munkatársak: Eke István, Horváth Ciprián, Melis Eszter), amelynek kelta kor előtti időszakára vonatkozó eredményeit, bővebb kutatástörténettel három VIA kötetben szándékozunk közölni (szerk. Ilon Gábor, Pető Ákos).

³ T. Biró Katalin (kőszköz-meghatározás), Döbröntey-David Szilvia és az Archaeolore Kft. (restaurálás, fémtárgyak XRF vizsgálata), Kenéz Árpád (archaeobotanika), Nagy Gábor (archaeozoológia), Sümegi Pál (malakológia), Tóth Gábor (antropológia). A terepi munkában Sándor Lajos (fémkeresés), Wolf Ernő (terepi bontás), Hatos János (fotó) és Ritly Jenő (rajz) működtek közre. Mindannyiuk munkáját ezúton is köszönöm. Külön köszönet illeti Döbröntey-David Szilviát (XRF) és Sümegi Pált (malakológia) önzetlen segítségükért. Végül, de nem utolsósorban köszönöm az ásatásvezető Ilon Gábornak a leletanyag átengedését, valamint a feldolgozás során nyújtott segítségét.

1. kép: Győr-Ménfőcsanak-Széles-földek és a 8464. sír elhelyezkedése (készítette: Eke István)

2. kép: A 8464. sír rajza. Jelmagyarázat: 1. urna, 2 – 3. bronz karperecek, 4 – 5. arany hajkarikák, 6. égett vaddisznófog- és kagylótöredékek. A: kerámia, B: hamvak, C: bronz, D: arany, E: égett állatfag. 12/2/8C: vörösesbarna, közepesen tömör; homokos humusz, kerámiával (készítette: Kovács Zoltán és Eke István, Rityl Jenő terepi rajza alapján)

3. kép: A sír in situ kiemelt urnája a restaurátor műhelyben
(készítette: Archeolore Kft.)

4. kép: A sír urnája restaurálás után
(fotó: Takács Tibor)

kisapostagi kultúra klasszikus időszakára,⁴ a dunántúli kora bronzkor 3. fázisára keltezi a sírt (4. kép).

A hamvasztásos rítus ellenére a sír bővelkedett viseleti elemekben: egy három- és egy ötmenetes bronz spirálkarperec került elő, amely a közép-európai kora bronzkorban – részben a magyarországi középső bronzkorral egy időben – népszerű ékszertípusnak számított (5. kép). A röntgenfluoreszcens elemzés (XRF) során kimutatott magas réz- (90,25, ill. 92,96 %) és nem mérhető óntartalom azonban az ötvözés hiányára, a magyarországi kora bronzkor időszakára utal. Szembetűnő a karperecek kis átmérője (3,2 – 3,7 cm), amely alapján egy fiatal, 14–16 év körüli, valószínűleg lány temetkezése feltételezhető. Zsenyéről ismert például egy 3,5 cm átmérőjű hasonló karperec egy olyan csontvázas rítusú sírból, amelyben az eltemetett kora biztosabban megállapítható: 15 és 20 év közt volt.⁵

A két hajkarika kerek átmetszetű, végén elkeskenyedő aranydrót másfélszeres feltekerésével készült, így egyik végén nyitott, másik végén visszahajlított „S” alakú spirálkarika jött létre (6. kép). Viseletük kapcsán felmerült, hogy fülbevalóként használhatták őket,

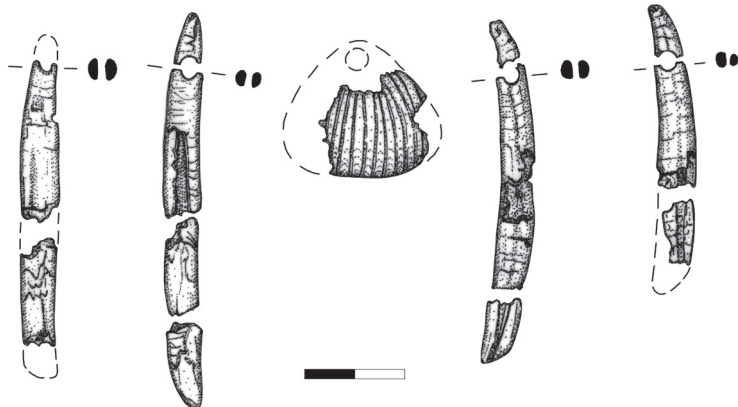
5. kép: Bronz spirálkarperecek
(fotó: Takács Tibor)

6. kép: Arany hajkarikák
(fotó: Takács Tibor)

⁴ A kisapostagi kultúrát a kisapostagi temető közlésekor különítették el az edények peremén és fülén benyomkodott, pálcikára feltekereselt szőrrel vagy fonállal készített díszítés alapján (Mozsolics Amália: *A kisapostagi korabronzkori urnatemető / Der frühbronzezeitliche Urnenfriedhof von Kisapostag*. Archeologia Hungarica 26. Budapest: Magyar Történeti Múzeum, 1942). A Dunántúlon a legnyugatabbi területek (Sopron környéke, Vas, Zala megye) kivételével, a kora bronzkor 3. időszakában volt elterjedt. A mészbetétes nélküli tekereselt pálcikás díszítésű edényeket a korai (1.), a mészbetétes mintájú edényeket a klasszikus (2.) fázisba sorolták (Torma István: *A kisapostagi kultúra telepe Balatonyörökön / Eine Siedlung der Kisapostager-Kultur in Balatonyörök*. *Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei* 11 (1972), 15–34). Szoros kapcsolata / rokonsága a Mészbetétes kerámia kultúrájával ma már bizonyított (Honti Szilvia – Kiss Viktória: *Középső bronzkori leletek Somogy megyéből / Funde aus der Mittelbronzezeit im Komitat Somogy*. *Somogyi Múzeumok Közleményei* 12 (1996), 17–37). A kisapostagi kultúra különválasztását az 1960-1970-es években Bándi Gábor megkérdőjelezte (Bándi Gábor: *A mészbetétes edények népe északdunántúli csoportjának kialakulása és elterjedése / Die Entstehung und Verbreitung der nortransdanubischen Gruppe des Volkes der inkrustierten Keramik*. *Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei* 11 (1972), 41–57.), ahogy újabban Szabó Géza is a bonyhádi temető feltárása kapcsán.

⁵ http://sirasok.blog.hu/2010/01/19/a_fiuk_a_banyaban_dolgoznak_5 Látogatva 2013.08.25.

7. kép: Jobb állapotú vaddisznófogak és kagylótöredékek a sírből (rajz: Radics András)

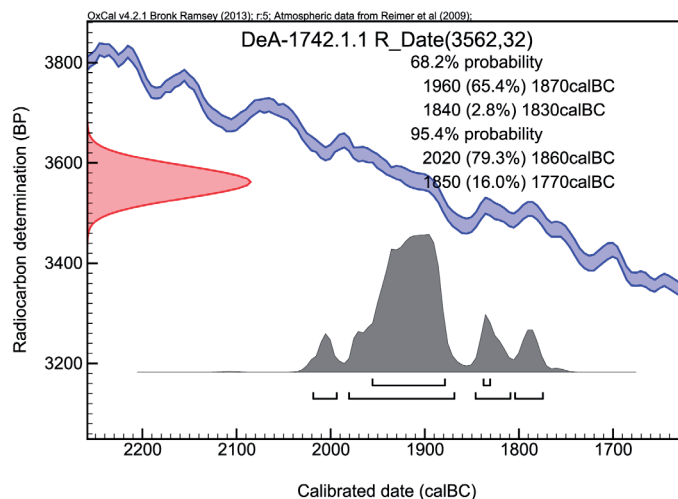

8. kép: A vaddisznófogak és kagylók rekonstrukciója nyakláncként (készítette: Nagy Gábor, fotó: Takács Tibor)

de ma már többnyire hajfonatdíszként, esetleg gyűrűként értelmezik e tárgytypust. A valószínűleg nyugat felől elterjedt „Noppenring”-hez⁶ nagyon hasonló aranyékszer Kaposvár környékén került elő, a kisapostagi kultúra csontvázas rítusú sírjában. A ménfőcsanakai darabok magas ezüsttartalmú (20,45%, illetve 18,73%) aranyból készültek, amely elsősorban az erdélyi bányákból származó aranyakra jellemző, bár a középső bronzkor elejétől aranymosással lehet számolni Pozsony környékén, a Csallóközben, valamint a Zsitva- és a Nyitra-folyók völgyében. Az arany nyersanyagának származása így további kémiai vizsgálat tárgyát képezheti.

Az urna körül szétszóródott hamvak közt a meghatározás során fésűs kagyló (*limnocardium*) öt töredékét és 90 égett, átfűrt vaddisznófogdarabot lehetett elkülöníteni, amelyek a megmaradt lyukak száma alapján legalább 29 metszőfoghoz tartozhattak (7. kép). A kagylók egyértelműen fosszilis, tízmillió éves rétegekből, a Fertő-tó vidékéről vagy a Bakonyaljáról származhattak, a vaddisznó metszőfogak legalább nyolc, háromévesnél idősebb állat elejtését feltételezik. Elsősorban szlovákiai, ausztriai és Maros-vidéki kora bronzkori, csontvázas rítusú temetőkből ismertek állatfogakból (főként kutyafélék fogaiból) és kagylókból készült füzérek, valamint ruhára varrt csontdíszek. A kisapostagi kultúrából eddig ugyan nem ismert állatfogakból készült ékszer, de előkerülése nem meglepő, mivel csak a középső bronzkortól számolhatunk nagyobb számban a bronzékszerek elterjedésével. A hamvasztásos rítus miatt a 8464-es sír esetében nem állapítható meg, hogy hol és milyen módon viselték a vaddisznófogakat és a kagylókat. Nagy számuk és a karperecek előkerülése miatt kizárható, hogy a karon viselték volna őket. Valószínűleg nyaklánc részei, esetleg ruhára varrt díszek lehettek, az előbbi rekonstrukciós lehetőség a 8. képen látható.

A sírgödör földmintáinak vizsgálata során darakása jellegű étel 37 morzsáját vették számba az MNM-NÖK budapesti laboratóriumában, amivel bővült az ismert kora bronzkori ételmelléklet-adási szokások köre. Ezek az ételmaradványok a mellékletekkel együtt az urnából szóródhattak ki a bolygatás során. Faszénből

9. kép: A 8464-es sír radiokarbon adata (készítette: Siklósi Zsuzsanna)

⁶ Bronz vagy aranydrót különböző átmérőjű, többszörös, „S” alakú, vagy hurokszerű meghajlításával készülő karikaékszer a közép-Duna vidéki kora bronzkorban.

Melis Eszter • Adalékok a kora bronzkori viselethez

vett mintából került sor a temetkezés radiokarbon kormeghatározására az MTA ATOMKI laboratóriumában, ennek alapján a sír legnagyobb valószínűséggel Kr.e. 1960–1870 közé keltezhető (9. kép).⁷

A ménfőcsanaki 8464-es temetkezés esetében a dunántúli kora bronzkor végére jellemző, gazdag ékszergarnitúrát tárhattunk fel. A magyarországi bronzkor kutatásában eddig egyedülálló módon hamvasztásos temetkezésből került elő fogékszer, ezek száma azonban reményeink szerint gyarapodni fog az újabb, alapos feltárások eredményeinek közzétételével (pl. Mernyéről). Az állatfogak bajelhárító, amulett szerepe a neolitikum óta ismert. A kora bronzkor végén az értéktárgyak családon belüli átörökítésével lehet számolni, e szokás meglétét a 8464-es sír példája is alátámaszthatja. Az ékszer elkészítése ugyanis nyolc vaddisznó elejtését feltételezi, amelyre az eltemetett, karpereceinek apró átmérője alapján, minden bizonnyal képtelen volt. A fogékszer, valamint az értékes anyagból, aranyból készült hajkarikák alapján az eredetileg urnában nyugvó, valószínűleg fiatal lány a kora bronzkor végén a Rába mocsarai közt élő kis közösség elitjéhez tartozhatott.

AJÁNLOTT IRODALOM

BÁTORA, JOZEF

Das Gräberfeld von Jelšovce/Slowakei – Ein Beitrag zur Frühbronzezeit im nordwestlichen Karpatenbecken. PAS 16. Kiel: Verlag Oetker / Voges, 2000.

FIGLER ANDRÁS

Adatok Győr környékének bronzkorához. Bronzkori kultúrák Győr környékén / Angaben zur Bronzezeit in der Umgebung von Győr. Bronzezeitliche Kulturen in der Umgebung von Győr. *Pápai Múzeumi Értesítő* 6 (1996), 7–29.

KISS, VIKTÓRIA

Middle Bronze Age Encrusted Pottery in Western Hungary. *Varia Archaeologica Hungarica* 27. Budapest: Archaeolingua, 2012.

KISS VIKTÓRIA – VADAY ANDREA – FÁBIÁN SZILVIA

Ménfőcsanak-83. út sok-korszakos lelőhelyének feldolgozása / Analysis of the multi-period site of Ménfőcsanak road n. 83. OTKA jelentés. [online] (Frissítve 2009. március 31. / Last updated 31 March 2011) Elérés / Available at: <http://nyilvanos.otka-palyazat.hu/index.php?menuid=930&num=47072> [Látogatva 2013. január 5. / Accessed on 5 January 2013]

MELIS ESZTER

Adatok a Tokod-csoport nyugati elterjedéséhez / Some comments on the western diffusion of the Tokod-Group. *Arrabona* 49 (2011), 179–200.

NEUGEBAUER, JOHANNES-WOLFGANG – NEUGEBAUER-MARESCH, CHRISTINE

Franzhausen das frühbronzezeitliche Gräberfeld I. *Fundberichte aus Österreich- Materialhefte, Reihe A* 5/1. Wien: Verlag Ferdinand Berger & Söhne Ges. m.b.H., 1997.

⁷ Az adatok kalibrálását Siklósi Zsuzsanna az IntCal 09 görbével (Reimer, P.J., M.G.L. Baillie, E. Bard, A. Bayliss, J.W. Beck, P.G. Blackwell, C. Bronk Ramsey, C.E. Buck, G.S. Burr, R.L. Edwards, M. Friedrich, P.M. Grootes, T.P. Guilderson, I. Hajdas, T.J. Heaton, A.G. Hogg, K.A. Hughen, K.F. Kaiser, B. Kromer, F.G. McCormac, S.W. Manning, R.W. Reimer, D.A. Richards, J.R. Southon, S. Talamo, C.S.M. Turney, J. van der Plicht, C.E. Weyhenmeyer. 2009. *IntCal09 and Marine09 Radiocarbon Age Calibration Curves, 0-50,000 Years cal BP.* *Radiocarbon* 51/4: 1111-1150.) és az OxCal 4.2.1. (Bronk Ramsey 2013) programmal végezte. Segítségét ezúton is köszönöm.

Melis Eszter • Adalékok a kora bronzkori viselethez

SCHUMACHER-MATTHÄUS, GISELA

Studien zu bronzezeitlichen Schmucktrachten im Karpatenbecken. Ein Beitrag zur Deutung der Hortfunde im Karpatenbecken. Marburger Studien zur Vor- und Frühgeschichte 6. Mainz: Verlag Philipp von Zabern, 1985.

V. SZABÓ GÁBOR

A Perjámos-kultúra leletei Hódmezővásárhely környékén (Adalékok a kora-és középső bronzkori női viselethez). In: *Látták Trója kapuit. Bronzkori leletek a Közép-Tiszavidékről*, szerk. Havassy Péter, 57–84. Gyulai katalógusok 3. Gyula: Bereznai és Társa Nyomdaipari Kft., 1997.

SZABÓ GÉZA

Pannónia kincse – A mészbetétes edények népének bonyhádi temetője / Schatz von Pannonien – Das Gräberfeld der inkrustierten Keramik von Bonyhád. Szekszárd: JAZYG Kutató és Fejlesztő Kft., 2009.

TUGYA BEÁTA

A Középső bronzkori állatsont leletek Mernyéről / Archaeozoological finds from the Middle Bronze Age at Mernye. In: *Évkönyv és jelentés a Kulturális Örökségvédelmi Szakszolgálat 2008. évi feltárásairól / Field Service for Cultural Heritage 2008 Yearbook and Review of archaeological investigations.* szerk. Kvassay Judit. Budapest, Kulturális Örökségvédelmi Szakszolgálat /Field Service for Cultural Heritage, 319–321.